

OCHRANA KULTÚRNEHO DEDIČSTVA POČAS OZBROJENÝCH KONFLIKTOV

PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE DURING ARMED CONFLICTS

ŠTEFAN JANGL

ABSTRACT: *Armed conflicts are not only international. The development at the end of the 20th century brought a new type of conflicts, called national conflicts. These conflicts take place in the territory of the collapsed and disrupted states. In Europe, the conflict in the Balkans - the break-up of Yugoslavia is such an example of national conflicts. There were problems with criminal liability for failing to respect of the obligation to protect the cultural heritage by bombing Dubrovnik and Violation of the Hague Convention on the Protection of Cultural Property during the Period of Military Activity.*

The creation of the UNTAES peacekeeping mission, the "UN Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium", was intended to help the parties involved in the conflict to perform the demilitarization of the region and its reintegration under Croatian administration. This part of the article focuses on the Slovak Peace Battalion of the UN Peacekeeping Force in UNTAES and its presence and activities in the region. Slovak Peace Battalion has helped the local minorities to have a positive mindset and build confidence to maintain cultural traditions.

KEYWORDS: *Cultural Heritage. Armed Conflicts. Protection.*

ÚVOD

Kultúrne a prírodné dedičstvo je neoceniteľným a nenahraditeľným vlastníctvom každého národa, ale aj celého ľudstva. Strata spôsobená chátraním alebo zmiznutím ktorejkoľvek z týchto najvzácnejších hodnôt znamená ochudobnenie dedičstva všetkých národov sveta. Vzhľadom na výnimočnosť si zaslúžia špeciálnu ochranu proti nebezpečenstvám, ktoré ich čoraz viac ohrozujú. Každý zničený artefakt svetového kultúrneho dedičstva predstavuje zánik jedinečného odkazu, ktorý zanechali minulé generácie pre budúcnosť. Prítom kultúrnym dedičstvom musíme rozumieť široké spektrum statkov – hmotných aj nehmotných.

Hmotné kultúrne dedičstvo nehnuteľné predstavujú pamiatky architektúry a územia so zachovalou hodnotnou architektúrou, pamiatky archeológie a územia archeologického významu, zhmotnené nehnuteľné technické diela a vynálezy, historická zeleň, kultúrna krajina. Nehmotným dedičstvom označujeme napríklad piesne, rôzne zručnosti, tradičné remeslá, festivaly, obyčaje súvisiace s prírodou, rituály a slávnostné udalosti, či kuchyne. Jedná sa teda o podskupinu kultúrneho dedičstva, ktoré môže byť ako hmotné tak aj nehmotné. Pod nehmotné dedičstvo by sme ešte vedeli subsumovať digitálne dedičstvo ako kultúrne, vzdelávacie, vedecké alebo administratívne alebo technické, medicínske alebo iné druhy informácií vytvorených digitálne, alebo konvertovaných do digitálnej formy z existujúcich analógových zdrojov (Fertaľová, 2015).

Organizácia spojených národov pre vzdelanie, vedu, kultúru a komunikáciu, ktorú poznáme pod skratkou UNESCO, si dala za cieľ chrániť a udržiavať svedectvá minulých kultúr a jedinečné prírodné krásy. Vymenovaním takýchto miest za kultúrne a prírodné pamiatky a ich uvedením na listinu svetového dedičstva UNESCO sa štáty, ktoré patria k signatárom Medzinárodnej konvencie pre kultúrne a prírodné dedičstvo ľudstva, zaväzujú k tomu, že budú aktívne ochraňovať svoje najkrajšie pamiatky (Hlaváčková, 2015).

Základné uplatnenie ochrany kultúrneho dedičstva v Slovenskej legislatíve môžeme nájsť v čl.44 Ústavy Slovenskej republiky, v ktorom je stanovená povinnosť každého chrániť kultúrne dedičstvo. Veľmi dôležitá je taktiež Deklarácia Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva, ktorá je zverejnená v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 91/2001, kde svojimi článkami predstavuje účinnú platformu pre zabezpečenie legislatívnych, organizačných a realizačných opatrení.

Národná rada SR prijala 19. decembra 2001. zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu. Okrem mnohých dôležitých ustanovení na záchranu, obnovu a využívanie národných kultúrnych pamiatok a pamiatkových území zákon najmä ustanovuje orgány špecializovanej štátnej správy (Kiseľová, 2015).

1. OCHRANA KULTÚRNEHO DEDIČSTVA POČAS OZBROJENÉHO KONFLIKTU

História ľudstva je odjakživa z veľkej časti históriou vojen, bojov a ozbrojených konfliktov. Už staroveké civilizácie medzi sebou bojovali o moc, územia ako aj o prístup k vode a zdrojom potravy. Táto tendencia pokračovala aj po vzniku prvých štátov po celom svete, ktoré si násilne presadzovali ciele svojej zahraničnej politiky. Obdobná situácia pretrváva aj v dnešnej dobe, hoci sa štáty pokúšali o prípadné obmedzenie a zakázanie vojen aj prostredníctvom medzinárodného práva. No s výdobytkom techniky ešte viac štáty prahnú po moci a s mocou rastie aj chuť.

Podstatou ozbrojených konfliktov v dnešnej dobe už nie je iba zničenie nepriateľa, podmanenie si jeho územia alebo iné ciele zahraničnej politiky toho ktorého štátu. V súčasnosti sa objektom ničenia stávajú aj kultúrne hodnoty, ktoré predstavujú dedičstvo nevyčísliteľnej hodnoty, ktoré nám sprostredkúva minulosť všetkých starých civilizácií a ktoré je nutné zachovať aj pre ďalšie potomstvo.

Jednotná legálna definícia ozbrojeného konfliktu de facto neexistuje a teda pri jeho vymedzení sa vychádza nielen z textov Dohovorov a Protokolov medzinárodného práva ozbrojených konfliktov a medzinárodného humanitárneho práva ale aj z medzinárodnoprávných doktrín, case law a jurisdikcie ICTY. (Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu ďalej len „ICTY“) (Hlaváčková, 2015).

Status quo ozbrojených konfliktov v súčasnosti

Haagsky Dohovor o ochrane kultúrnych statkov počas ozbrojeného konfliktu, bol prijatý ako reakcia na veľké straty na kultúrnych pamiatkach počas ozbrojených konfliktov uvedomujúc si rastúcu hrozbu ich ničenia v dôsledku rozvoja vojnovnej techniky a potreby ochrany kultúrneho dedičstva celého ľudstva. Ako sa uvádza v Preambule tohto Dohovoru poškodenie kultúrnych statkov, než už patria akémukoľvek národu, predstavuje poškodenie kultúrneho dedičstva celého ľudstva, keďže každý národ prispieva svojim dielom k svetovej kultúre. Pri ozbrojených konfliktoch v minulosti bolo bežnou praxou poškodenie rôznych kultúrnych statkov, hoci ich ničenie nebolo cielené. V dnešnej dobe je už tomu však inak. Čím ďalej tým viac sa stretávame s cieleným ničením kultúrnych hodnôt počas takýchto konfliktov a rôznych teroristických útokov vo svete (Hlaváčková, 2015).

Podstatou prijatého Dohovoru bola ochrana kultúrnych pamiatok, ku ktorých poškodeniu môže dôjsť ako sekundárnemu následku ozbrojeného konfliktu sprevádzajúcej vojny, ozbrojené konflikty. Činnosť ISIS posunula ozbrojené konflikty a ochranu kultúrnych pamiatok do úplne novej roviny a predtým nepredpokladanej situácie, ktorej nevyhnutnosť si akútne žiada riešenie (Lukáčik, 2015).

Hovorí sa, že „Kultúra je zrkadlom ľudstva“ a kultúrne dedičstvo predstavuje historický odkaz a porozumenie celého ducha ľudu, pokiaľ ide o jej hodnoty, akcie, prácou, inštitúcií, pamiatok a lokalít. Až príliš často, je dedičstvo cieľom deštrukcie na základe jeho hodnoty ako symbolu a identity. Útok na kultúrne dedičstvo symbolizuje útok na skupiny ako také, a naznačuje neznášanlivosť a nepriateľstvo. Ochrana kultúrneho dedičstva a jeho odovzdávania budúcim generáciám, sú preto etickými imperatívmi (Hlaváčková, 2015).

2. TRESTNOPRÁVNA ZODPOVEDNOSŤ CHRÁNIŤ KULTÚRNE DEDIČSTVO - BOMBARDOVANIE DUBROVNÍKA

Cieľom tejto časti je stručne objasniť ochranu kultúrnych statkov, ktorá je poskytovaná Dohovorom a jeho dvoma Protokolmi, a to so zameraním sa na ochranu počas obdobia vojenskej aktivity v chorvátskom Dubrovniku.

Priblížme si starobylé chorvátske mesto Dubrovnik so svojou dlhou a osobitnou históriou, v priebehu svojej cesty dejinným vývojom bolo viac či menej slobodné kupecké mesto s prísnu spoločenskou

hierarchiou. Svoju historickú zástavbu a charakteristický zjav si ponechalo mesto aj po strate suverenity, začiatkom 19. storočia a to až do dnešných dní. Práve pre svoju nerušenú historickú zástavbu, bolo v roku 1979 zaradené aj do zoznamu UNESCO. Celé mesto je jednou veľkou pešou zónou nachádzajúcou sa medzi úzkymi uličkami, ktoré objímajú impozantné hradby. Táto perla Jadranu bola ale 06. decembra 1991, bombardovaná ťažkým delostrelectvom, pričom mesto utrpelo množstvo škôd. Na strechy domov dopadli stovky až tisíce striel z diel, 70 % všetkých budov bolo aspoň ľahko poškodených bombardovaním.

Išlo o regulárnu vojenskú akciu v záujme štátu na zachovanie územnej celistvosti? Bolo toto bombardovanie oprávnené a zasluhujú si kultúrne pamiatky osobitnú ochranu a to tak počas mieru, tak aj počas mimoriadnych udalostí, medzi ktoré patrí aj vojna? Do akej miery?

Žiadny záujem a žiadna hodnota v práve nie je absolútna, ale je vždy chápaná v kontexte udalostí a iných hodnôt, ktoré je potrebné v konkrétnom prípade zvážiť. A z toho dôvodu ani ochrana kultúrneho dedičstva, nie je hodnotou, ktorú možno vnímať absolútne. Preto je potrebné, objasniť ešte z úvodu ďalšie okolnosti prípadu veliteľa vojenskej akcie zo začiatku decembra 1991, admirála Miodraga Jokića (Mareček, 2015).

V októbri 1991 sa stal Miodrag Jokić veliteľom 9. námorného sektora. Dubrovnik bol obklúčený federálnymi juhoslovanskými silami počas troch mesiacov. Začiatkom decembra sa chystali chorvátske sily uzatvoriť prímorie, kde Miodrag Jokić bol parlamentárom federálnej strany. Napriek tomu juhoslovanské námorné sily začali bombardovať Dubrovnik, v dôsledku čoho bolo úplne zničených šesť budov starého mesta a viaceré ďalšie (vážnejšie) poškodené. Toto konštatoval Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu (ďalej len „ICTY“) ako porušenie medzinárodného práva a to napriek tomu, že Miodrag Jokić ešte toho istého dňa chorvátskej strane vyjadril ľútosť nad týmto skutkom a že on takýto rozkaz na bombardovanie nevydal. Intenzita útoku svedčí ale aj o tom, že nebol daný ani okamžitý rozkaz na zastavenie paľby. Miodrag Jokić bol obvinený aj z vraždy dvoch civilistov a neľudského zaobchádzania s tromi civilistami. Uvedené ale nebude primárnym predmetom príspevku (Mareček, 2015).

Pri rozhodovaní v prípade Miodraga Jokića nešlo teda o tvorbu nového práva (ex post facto), čo by bolo v rozpore so všeobecne uznávanými zásadami trestného práva. Vzhľadom na to, že tak trestnosť ako aj protiprávnosť bola prítomná v medzinárodnom práve už pred udalosťami roku 1991, išlo teda o vyvodenie zodpovednosti z právnej normy platnej ex ante facto, tj. za konanie ktoré bolo trestne sankcionovateľné podľa práva platného už pred, respektíve v čase skutku (Mareček, 2015).

Potreba rešpektovania základných zásad trestného práva rešpektovaného všetkými vyspelými právnymi a demokratickými štátmi, vyplýva z tých istých dôvodov. Tým dôvodom je najmä zabezpečenie toho, že trestné konanie bude spravodlivé. Ide najmä o tieto zásady (Mareček, 2015):

- Nullum crimen sine lege anulla poena sine lege, vrátane ich konkretizácií. (Žiaden trestný čin bez zákona, žiaden trest bez zákona.) Táto je prejavená jednak v tom, že tak skutkové podstaty ako aj tresty za ne, sú uvedené v medzinárodnom práve ako protiprávne minimálne v čase spáchania skutku. Aj keď nemusela byť presne určená sankcia, iba znalosť toho, že skutok je trestný.
- Zásada prezumpcie nevinny, v čom je subsumovaná aj zásada in dubio pro reo. (v pochybnosti (rozhodni) v prospech žalovaného).

Je potrebné zdôrazniť, že trestná zodpovednosť sa nevzťahuje na všetky osoby, ale len na tie osoby, ktoré konajú v postavení orgánov štátu (ako aj povstaleckého hnutia) alebo konajú jeho menom či pod jeho ochranou. Miodrag Jokić bol admirálom juhoslovanskej armády, čo je bez väčších pochyb zmienená situácia.

Štatút ICTY upravuje otázky individuálnej zodpovednosti a vyvodil voči Miodragovi Jokićovi individuálnu trestnú zodpovednosť. V jeho prípade ide o konštatovanie toho, že napriek tomu že zločin bol spáchaný podriadenou osobou, toto nezabavuje nadriadeného zodpovednosti, ak vedel alebo mohol vedieť že podriadený sa chystá spáchať takéto činy a ako nadriadený neprijal nevyhnutné a primerané opatrenia

na ich odvrátenie alebo na potrestanie páchatel'ov. Pre vyvodenie tejto veliteľskej formy zodpovednosti, tzv. „command responsibility,“ je potrebné aj to, aby tu bol prítomný vzťah nadriadený – podriadený (Mareček, 2015).

K jednotlivým predpokladom uplatnenia command responsibility (Mareček, 2015):

- Vzťah nadriadený – podriadený. Tento vzťah nemusí byť len de iure, ale ide aj o nadradený vzťah de facto. Nemusí ísť výlučne o vzťah v rámci vojenskej hierarchie, ale aj o vzťah civilný.
- Nadriadený vedel alebo mal dôvod vedieť, že zločin sa spácha alebo bol spáchaný. Platí prezumpcia toho, že nadriadený nemal takúto vedomosť a je úlohou žalobcu predložiť jeho vedomosť dokázať.
- Nadriadený neprijal všetky nevyhnutné a primerané opatrenia na odvrátenie zločinu alebo na potrestanie páchatel'a. Tento predpoklad sa musí vnímať reštriktívne a kauzálné v rámci materiálnych možností nadriadeného.

Ako vyplýva z rozsudku Miodrag Jokić vedel o tom, že Dubrovnik je ako súčasť UNESCO bezpochybne súčasť svetového kultúrneho dedičstva a ako jeden z veliteľov Federálnej juhoslovanskej armády, mal vedomosť o jeho bombardovaní od ranných hodín, no nevydal žiadny rozkaz, ktorý by smeroval k zachovaniu či ochrane starej štvrte mesta Dubrovnik. Ako veliteľ neprijal po skončení bombardovania žiadne disciplinárne opatrenia vo vzťahu k svojim podriadeným a teda nikto nebol potrestaný (Mareček, 2015).

Za najvýznamnejší prvok individuálnej trestnej zodpovednosti za zločiny podľa medzinárodného práva je považovaný inštitút tzv. command responsibility a to z toho dôvodu, že objektívne povedané, najväčší vplyv na priebeh vojnového konfliktu majú najčastejšie práve dôstojníci, generalita a civilní funkcionári, aj keď ich spojenie s konkrétnymi činmi by mohlo byť bez existencie tohto inštitútu často neľahké. Admirál Miodrag Jokić bol odsúdený na sedem rokov trestu odňatia slobody (Mareček, 2015).

Je potrebné zdôrazniť, že hlavnú úlohu na ochrane kultúrneho dedičstva musí niesť vždy štát. Záseh medzinárodného spoločenstva a jurisdikcie jeho súdnych orgánov je už zásahom ex post. Tento preto nemôže napraviť stratu, ktorá ľudstvu už bola spôsobená stratou časti jeho kultúrneho dedičstva. Práve štáty sú tie subjekty, ktoré sú jednotlivcom najbližšie, ktoré ich môžu najrýchlejšie potrestať, najúčinnejšie odstrašiť od takéhoto konania alebo operatívne zasiahnuť skôr, než je spáchaná nenapraviteľná škoda na dedičstve celého ľudstva.

3. SPOLUPRÁCA OBYVATEĽSTVA S MIEROVÝMI SILAMI OSN PRI ZACHOVANÍ SI KULTÚRNYCH TRADÍCIÍ

O vyslaní ženijného práporu mierových síl Organizácie Spojených národov Armády SR do mierovej misie Organizácie Spojených národov UNPROFOR na území bývalej Juhoslávie bolo rozhodnuté na základe požiadavky Bezpečnostnej rady OSN uznesením vlády SR č. 135 z 1. marca 1993 a uznesením Národnej rady SR č. 160 z 18. marca 1993.

Od roku 1996 pokračovali slovenskí ženisti vo svojej práci na Balkáne v misii UNTAES (United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium). Bezpečnostná rada OSN predtým rezolúciou č. 1037 ustanovila Prechodnú správu pre východné Slavónsko (obrázok 1), Baranju a západný Srijem. Spomenuté časti chorvátskeho územia boli totiž predtým súčasťou neuznanej Republiky Srbská Krajina a prechodná správa OSN mala pripraviť tento región opäť pod správu Chorvátska.

Do misie UNTAES bol zaradený ženijný prápor mierových síl OSN potom, čo vláda SR svojim uznesením č. 946 zo 14. decembra 1995 a Národná rada SR uznesením č. 284 z 20. decembra 1995 vyjadrili súhlas s pôsobením ženijného práporu mierových síl OSN v tejto misii. "SLOVENGBAT" alebo the Slovak Engineer Battalion (takto bol v rámci vojsk OSN nazývaný ženijný prápor mierových síl OSN v skratke „žpr MS OSN“) zahájil sťahovanie na územie východného Slavónska dňa 8. marca 1996 na základe nariadenia hlavného veliteľa UNTAES č.1. Sťahovanie bolo ukončené dňa 20. mája 1996, kedy ženijný prápor mierových síl OSN hlásil pohotovosť všetkých svojich síl a prostriedkov.

Obrázok 1 Mapa východného Slavónska z vyznačením základní žpr (B.Rošteký, Š. Jangl, I.Szabó, 2018)

Slovenský ženijný prápor v novej misii začal plniť úlohy od 1. marca 1996. Jednou z prvých bola exhumácia masového hrobu v Ovčare. Pred začiatkom prác bol celý priestor s močaristým terénom odmiňovaný. Na zabezpečenie príchodu mechanizmov a dovozu materiálu pre prácu komisie postavil SLOVENGBAT most zo súpravy AM – 50 s celkovou dĺžkou 54 metrov. Zároveň vybudovali poľnú príjazdovú cestu a priestor pre medzinárodný tím, ktorý pracoval na odkrytí hrobu. Jednotky práporu sa podieľali na činnosti exhumačných komisií aj na ďalších miestach, pri Ernestinove, Marinovici a pri odkrývaní masových hrobov v priestore Nemetin – Klisa, ako i v areáli cintorína v obci Lovas. Každodenné rozhovory s miestnym obyvateľstvom, každodenné žiadosti miestnych starostov o pomoc pri oprave ich dedín, hlavne pomoc menšinám v tomto regióne boli našou prioritou.

Obrázok 2 Slovenskí vojaci boli vo východnom Slavónsku v neustálom kontakte s domácim obyvateľstvom - zľava srbskí starosta obce Gáboš, kpt. J. Kvasnička, kpt. R. Fiamčík a veliteľ žpr pplk. Š. Jangl (B.Rošteký, Š. Jangl, I.Szabó, 2018)

V programe výstavby mostov (obrázok 3) pre pohyb obyvateľstva v regióne UNTAES vojaci SLOVENGBATu pri osade Nijemci postavili most súpravy MS v dĺžke 42 m a pri obci Borovo v dĺžke 21 m. Pri osade Nijemci do postavenia mostu MS slúžil 52 metrový pontónový most. V súvislosti s plnením narastajúcich prepravných úloh po tranzitnej trase Osijek– Vinkovci opotrebovaný most typu Bailey Bridge, vymenili ženisti za most typu MS v priestore Ernestinovo a neskôr postavili most aj v priestore Berak aj to bola jedna s pomoci pre domáce obyvateľstvo. Ich hlavná úloha však spočívala v odstraňovaní mín. Oblasť celého východného Slavónska rozprestierajúca sa v krásnej úrodnej krajine medzi riekami Dráva, Dunaj a Sáva bola jednou z najviac zamýňovaných území bývalej Juhoslávie.

Obrázok 3 Veliteľ žpr pplk. Štefan Jangl pri moste postavenom slovenskými ženistami v priestore Bosut (B.Rošteký, Š. Jangl, I.Szabó, 2018)

Mierová misia UNTAES prebrala riadenie v regióne a vlievala do ľudí nádej, že reintegrácia prebehne mierovou cestou a konečne nastane vytúžený mier, to malo vplyv aj na znižovanie kultúrneho násillia v regióne. Kultúrne násillie znižuje psychickú a sociálnu odolnosť človeka a spoločnosti, narušuje integritu, podporuje narastanie deštruktívnych faktorov vo vedomí a správaní jednotlivých ľudí i veľkých skupín obyvateľstva.

Kultúrne násillie je všetko, čo môže výrazne ovplyvniť ľudí, mobilizovať ich pre podporu konfliktu, alebo naopak, urobiť z nich vinníkov, alebo obeť. Toto všetko vplývalo na obyvateľov regiónu a bola potrebná pomoc zo strany misie UNTAES. Postupne sa slovenský prápor a ostatné jednotky misie UNTAES aktívnejšie zapájali aj do konkrétnej pomoci miestnemu obyvateľstvu. Slovenskí vojaci často poskytovali pomoc aj občanom obcí s prevládajúcim obyvateľstvom menšín v tomto regióne, tak aby si zachovali svoju kultúru, tradície a jazyk (obrázok 4).

Obrázok 4 Škody na kultúrnom dedičstve spôsobené ozbrojeným konfliktom (B.Rošteký, Š. Jangl, I.Szabó, 2018)

„Slovenskí vojaci, ktorých obyvatelia obce Mikluševci majú zjavne vo veľkej úcte, umožnili, aby sa prvýkrát po piatich rokoch rozozvučali zvony tamojšieho rusínskeho gréckokatolíckeho kostola,“ tak konštatoval vo svojom vystúpení generál Klein, prvý dočasný administrátor UNTAES . Vysvetlil: „Srbskí extrémisti, ktorí kostol vandalsky zničili, aj teraz hrozili, že ak sa v ňom budú konať náboženské obrady, opäť podmiňujú jeho zvyšok. Nemohli sme dovoliť, aby provokácia uspela.“ Generál Klein zdôraznil, že slovenskí vojaci UNTAES odstránili sutiny a vyčistili vnútro kostola, zarovnali a odmínovovali okolitý terén. Prvú omšu v Mikluševci mohol biskup Milous zo Záhrebu v prítomnosti amerického arcibiskupa Teodora McCoricka odslúžiť už 8. júna. „Bol to citovo silný obrad, ktorý priviedol mnohých k slzám. Vyslovujem pochvalu podplukovníkom Štefanovi Janglovi a Danielovi Bavalárovi i vojakom slovenského ženijného práporu za ich výnimočné výkony v zápase o mier. Vy a občania Slovenska môžete byť na nich oprávnené hrdí,“ konštatoval generál Klein. Prvej omše v gréckokatolíckom kostole v obci Mikluševci sa zúčastnili aj vojaci SLOVENGBATu, aby demonštrovali prítomnosť mierových jednotiek UNTAES v regióne (Roštecký, 2018).

Prezident SR Michal Kováč sa šiestim stovkám našich ženistov poďakoval za prácu, ktorou prispievajú k dobrému menu Slovenska. Ich misia vo východnom Slavónsku. „Prítomnosť našich vojakov tu dodávala miestnym obyvateľom silu a vlievala im do duší pozitívne myslenie, v neposlednom rade aj dôveru. Vojaci boli zárukou, že plány s celkovou opravou ich kultúrnych stánkov nebudú nikým hatené a ich kultúra sa bude môcť nerušene rozvíjať. Vojaci národnostným menšinám poskytli záštitu pri presadzovaní sa v regióne.“ Národnostným menšinám sa vrátila sebadôvera a hlavne prestali sa báť (Roštecký, 2018).

Národnostné menšiny v regióne sa usilovali ostať bokom od vojnového šialenstva, ale práve preto ich o to viac podozrievali obe znepriatelené strany. Poznamenáva jedna obyvateľka mestečka Ilok, že až keď prišiel do ich kraja 600-členný prápor vojakov zo Slovenska, vrátila sa im sebadôvera a prestali sa báť.

Do regiónu prichádzali ďalšie vojská OSN, aby naplnili mandát Bezpečnostnej rady OSN a mohlo sa začať s obnovou kultúrneho dedičstva v regióne. Hlavne znovu obnovenia zbombardovaného historického barokového Vukovaru. Práve v tejto neľahkej dobe sa rozhodla slovenská menšina z Iloku uskutočniť svoje smelé plány – obnoviť počas vojny poškodený kultúrny stánok. Musíme priznať, že po príchode Slovenských vojakov im odvaha nechýbala, ale realizácia takejto veľkej rekonštrukcie si vyžadovala veľa finančných prostriedkov, odborných síl a logistickú podporu.

Prvýkrát v takomto veľkom rozsahu si ženijný prápor mierových síl OSN vyskúšal spoluprácu civilnej a vojenskej zložky, lebo práce na tomto kultúrnom stánku sa odhadovali na niekoľko mesiacov. A nakoniec 24. Augusta 1997 sa konalo otvorenie kultúrneho stánku za prítomnosti Chorvátskej vlády, predstaviteľov UNTAES, veľvyslanca SR, príslušníkov žpr, slovenskej menšiny, pre ktorú bol tento kultúrny stánok budovaný.

Pôsobenie slovenského ženijného práporu v mierovej misii OSN UNTAES vo východnom Chorvátsku malo v svojej podstate aj výrazný kultúrny potenciál, respektíve potenciál ochrany kultúry vo všeobecnosti. Slovenskí príslušníci misie totiž svojou prácou zachraňovali nielen materiálne kultúrne pamiatky a hodnoty, napríklad odmínovaním priestorov v okolí pamiatkovo chránených kostolov, cintorínov a odstraňovaním sutín v ich okolí (chrám Mikluševci), ale podporovali aj obnovu a udržanie kultúry, zvykov a tradícií u miestneho obyvateľstva. Príkladom sa tak práve stalo obnovenie Slovenského domu v mestečku ILOK na východe Chorvátska, kde slovenskí vojaci obnovili tento rozsiahly miestny kultúrny stánok a vytvorili podmienky na kontinuálne pokračovanie rozvoja kultúry, folklóru a zachovania miestnych ľudových tradícií. Za tento počin si slovenskí mierotvorcovia v svojom čase vyslúžili uznanie medzinárodného spoločenstva.

4. KULTÚRNE DEDIČSTVO AKO MÄKKÉ CIELE A PROBLÉMY ICH OCHRANY

Slovné spojenie „mäkké ciele“ pochádza z prekladu anglického soft target. V súčasnosti neexistuje jednotná definícia takýchto cieľov, avšak vo všeobecnosti sa jedná o nedostatočne chránené civilné objekty, v ktorých sa zhromažďuje veľké množstvo ľudí. Je dôležité si tiež uvedomiť, že o vymedzení

mäkkých cieľov hovoríme iba v spojitosti s teroristickými alebo násilnými útokmi, voči ktorým nie sú jednotlivé objekty alebo priestory dostatočne chránené.

Mäkký cieľ znamená ľahký cieľ. Minimálna ochrana a vysoký počet ľudí na jednom mieste zvyšuje ich atraktivitu a záujem útočníkov. Pri výbere budúceho cieľa útokov preto zavážia také kritériá, ako napr. ľahký a nepozorovaný prístup (cieľ je dostupný), významnosť cieľa, mediálna pozornosť, slabá ochrana či vysoká symbolická historická a kultúrna hodnota. Takýmto kritériám vyhovujú objekty, priestory a podujatia s veľkým výskytom osôb.

Vzhľadom na uvedené kritériá medzi objekty ako možné mäkké ciele budeme alebo môžeme zaradiť aj hmotné kultúrne dedičstvo v ktoromkoľvek štáte sveta (Hofreiter, 2019):

- kultúrne objekty, napr. divadlá, kiná, múzeá, galérie,
- cirkevné objekty, napr. kostoly, pútno symbolické miesta, cirkevné pamiatky,
- pamiatky architektúry a územia so zachovalou hodnotnou architektúrou,
- pamiatky archeológie a územia archeologického významu,
- zhmotnené nehnuteľné technické diela a vynálezy,
- historická zeleň,
- kultúrna krajina.

Medzi priestory spĺňajúce podmienky na klasifikovanie ako mäkkých cieľov môžeme zaradiť hlavne udalosti, ktoré môžu priťahovať pozornosť útočníkov, a z toho dôvodu môžu byť klasifikované ako mäkké ciele, sú najmä (Hofreiter, 2019):

- verejné masové zhromaždenia,
- náboženské akcie, púte,
- veľké koncerty ap.

Každý z týchto objektov, alebo priestorov spĺňa podmienku súčasného výskytu veľkého počtu osôb a minimálnymi alebo žiadnymi ochrannými opatreniami na zamedzenie ohrozenia osôb násilnými útokmi.

Útoky na mäkké ciele majú charakter udalostí tzv. „čiernych labutí“. Dochádza k nim prekvapivo, neočakávanie, majú vždy veľký účinok na verejnosť a po ich vykonaní ich dokážeme logicky vysvetliť a väčšinou i objasniť spôsob ich spáchania.

Útoky na mäkké ciele môžu byť spáchané (Hofreiter, 2019) :

- strelnými, väčšinou automatickými zbraňami,
- výbušnými systémami, a to buď nesenými, vnesenými, vezenými (uloženými) na vozidlách,
- rozptýlením nebezpečných (otravných alebo dráždivých) látok,
- motorovými vozidlami,
- chladnými zbraňami, najmä využívajúc moment prekvapenia.

Spôsob útoku závisí od typu útočníka, od jeho schopností a spôsobilostí a pripravenosti na vykonanie útoku. Pri útokoch v objektoch kostolov, chrámov útočníci väčšinou používali strelné zbrane, výnimočne chladné zbrane.

Pri riešení ochrany mäkkých cieľov pôjde o súhrn bezpečnostných, technických a režimových opatrení, ktoré smerujú k prekazeniu akejkoľvek nepriateľskej činnosti proti osobám, ktoré sa nachádzajú v objektoch, v priestoroch alebo na priestranstvách. Ochranu môžeme považovať za súčasť priamej a situačnej stratégie prevencie. Ide o plánovanie a realizáciu takých opatrení, ktoré znižujú pravdepodobnosť vzniku bezpečnostných ohrození tým, že zmenia podmienky tých predpokladov, ktoré umožňujú ich aktiváciu. Ide o realizáciu takých opatrení, ktoré :

- bránia alebo zabráňajú vzniku bezpečnostných ohrození (útokov),
- ovplyvňujú výšku „nákladov“ a „zisku“ potenciálneho páchatel'a,
- zvyšujú riziko odhalenia a zadržania páchatel'a.

Pri rozhodovaní o potrebe a spôsobe ochrany objektov, priestorov alebo podujatí je vhodné zvažovať podmienky, ktoré sme stanovili produkčným pravidlom.

Jednotlivé predpoklady produkčného pravidla sú:

- existencia páchatel'a útoku
- existencie vhodnej príležitosti.

Predpoklady „útočník“ a „príležitosť“ sú nutnými podmienkami na to, aby došlo k útoku na mäkký cieľ. Vzťah medzi nimi môžeme vyjadriť ako konjunkciu, čo vyjadríme zápisom (Hofreiter, 2019):

AK (útočník) \wedge (príležitosť) TAK (útok)

Z hľadiska riešenia bezpečnosti v objektoch a priestoroch, ako aj pri udalostiach na verejnosti to znamená, že z týchto dvoch nutných podmienok môžeme ovplyvňovať predpoklad vytváranie vhodných príležitostí na vykonanie útokov.

Z princípov koncepcie CPTED (Crime prevention through environmental design - prevencia kriminality pomocou environmentálneho dizajnu) sú pre objekty kultúrneho dedičstva aplikovateľné najmä tieto (Hofreiter, 2019):

- Zaisťiť prirodzený dohľad a kontrolu prostredia.
- Prirodzené riadenie prístupu.
- Viditeľné vymedzenie teritória.

Prirodzený dohľad je koncept zameraný predovšetkým na zabezpečení trvalého dohľadu a kontroly nad dianím v priestore. Cieľom realizácie princípu prirodzeného riadenia prístupu je usmerniť pohyb ľudí (návštevníkov, dodávateľov, klientov apod.) tak, aby bola minimalizovaná príležitosť na spáchanie trestného činu, a aby nebolo možné bez porušenia pravidiel pohybu v priestore získať prístup k chráneným priestorom (v našom prípade kostolov, chrámov, historických pamiatok a symbolov). Realizácia princípu viditeľného vymedzenia teritória spočíva v tom, že každý priestor, alebo každá zóna s obmedzeným prístupom, majú byť viditeľne vymedzené a označené. Tým má byť jasne a zrozumiteľne vyjadrené, že vniknutie do takéhoto priestoru môže byť, alebo bude sankcionované. Na neoprávnené vniknutie do takéhoto priestoru by mala adekvátne reagovať bezpečnostná služba.

ZÁVER

Útoky na objekty a priestory kultúrneho dedičstva s hromadným výskytom osôb sa stali, žiaľ, súčasťou nášho sveta. Spektrum súčasných rizík, ktoré vyvolávajú v ľuďoch strach, je čoraz širšie. Najväčším ohrozením pre človeka je človek s iným hodnotovým systémom, s iným videním sveta, človek frustrovaný z nemožnosti uspokojiť svoje potreby, človek vzdorujúci, protestujúci. Ako cieľ na prezentovanie svojej nespokojnosti si vyberá tých najzraniteľnejších – ľudí, ktorí navštevujú verejné masové zhromaždenia, náboženské akcie, cirkevné objekty, pútno symbolické miesta, pamiatky architektúry a územia so zachovalou hodnotnou architektúrou.

V oblasti ochrany mäkkých cieľov a v tej súvislosti aj ochrany objektov a vecí, by medzi dôležité koncepčné úlohy mala patriť najmä prevencia, vzdelávanie, osвета a budovanie povedomia obyvateľov, zveľaďovanie kultúrneho a životného prostredia, podpora občianskych aktivít.

Z ekonomického pohľadu predstavuje prevencia a základná ochrana pamiatok najefektívnejšie využitie bezpečnostných, technických a režimových opatrení. V tomto zmysle treba ďalej rozvíjať medzinárodnú spoluprácu s väčším využívaním najmä praktických skúseností krajín.

LITERATÚRA

Fertaľová, A. (2015). Nehmotné kultúrne dedičstvo - ochrana kultúrnej rozmanitosti. Ochrana kultúrnych hodnôt prostriedkami medzinárodného a regionálneho práva. ISBN 978-80-8152-313-7.

Hlaváčková, H. (2015). Dohovor o ochrane kultúrnych statkov počas ozbrojeného konfliktu z roku 1954: Ochrana kultúrneho dedičstva počas ozbrojeného konfliktu. Ochrana kultúrnych hodnôt prostriedkami medzinárodného a regionálneho práva. ISBN 978-80-8152-313-7.

- Hofreiter, L., & Zvakova, Z. (2019). Theory of Security, Kraków. ISBN 978-83-61645-35-1.
- Kisefová, D. (2015). Typy svetového kultúrneho dedičstva. Ochrana kultúrnych hodnôt prostriedkami medzinárodného a regionálneho práva. ISBN 978-80-8152-313-7.
- Lukáčik, A. (2015). Kultúrne dedičstvo v rozhodovacej činnosti Medzinárodného súdneho dvora. Ochrana kultúrnych hodnôt prostriedkami medzinárodného a regionálneho práva. ISBN 978-80-8152-313-7.
- Mareček, L. (2015). Prípád Jokić: Trestnoprávna zodpovednosť za porušenie povinnosti chrániť kultúrne dedičstvo. Ochrana kultúrnych hodnôt prostriedkami medzinárodného a regionálneho práva. ISBN 978-80-8152-313-7.
- Roštecký, B., Jangl, Š. & Szabó, I. (2018). SLOVENGBAT Slovak engineer battalion of peacekeeping forces OSN in UNPROFOR and UNTAES mission 1993 - 1998 Memories and facts Bratislava 2018, ISBN 978-80-973014.

Štefan Jangl, Ing., PhD.

Fakulta bezpečnostného inžinierstva, Žilinská univerzita v Žiline, 1. Mája 32, 01026 Žilina
e-mail: stefan.jangl@fbi.uniza.sk
